

Kathrin Glüer: Sprache und Regeln. Zur Normativität von Bedeutung.

Akademie Verlag, Berlin 1999, s. 249.

„Mačátko.“ nadšene džavotala moja neter v kočiку. zatiaľ čo ja som so zdesením pozorovala obrovitú dogu, ktorá si podoprela hlavu o hranu kočiку a z papule jej stekali sliny na detské topánočky. „To je havo.“ dôrazne som oponovala, nervózne poškuľujúc po majiteľovi tohto netvora (tak nejako som si vždy predstavovala psa baskervillského), ktorý si na susednej lavičke nonšalantne čítal noviny. „Mačátko.“ so zrejším potešením vzdorovalo jednoročné dieťa, pokým majiteľ obludy neprejavil najmenší náznak, že zareagoval na moju výzvu, ale namiesto novín začal študovať moje nohy. Jasné, v tejto komunikácii som ťahala za kratší povraz. Táto zabudnutá príhoda z čias, keď som často zaskakovala ako babysitterka, mi prišla na um, keď som začala čítať knihu berlínskej filozofky K. Glüerovej venovanú problematike normatívnosti významu. Tému o normatívnosti významu autorka tematizuje na pozadí diskusie medzi tými, ktorí normatívnosť pokladajú za konštitutívny rys jazyka, a tými, ktorí povahu jazyka a komunikácie objasňujú nenormatívne. Autorka totiž začína analogickým príbehom o porušovaní gramatických pravidiel v používaní jazyka z dielne G. Eliota (*Middlemarch*), aby prostredníctvom neho uviedla a exemplifikovala otázku, či na to, aby sme boli zrozumiteľní, musíme korektne rozprávať alebo čo to vlastne vôbec znamená, hovoriť korektne. S týmto ústredným leitmotívom práce súvisí ďalšia otázka: V akom vzťahu sú navzájom význam, použitie znaku a pochopenie významu? Počnúc od šesťdesiatych rokov 20. storočia sa na túto problematiku zameriava pozornosť v rámci analytickej filozofie jazyka. Nech už pod významami rozumieme akékoľvek entity [fregeovské abstraktné entity, Quinove triedy stimulov, mentálne entity (napr. intencie hovoriaceho v duchu griceovskej sémantiky), regularity v používaní výrazov (Horwich), extenzie ako predmety, na ktoré výrazmi referujeme (verifikacionizmus), alebo Davidsonove pravdivostné podmienky vety ako činitele determinujúce význam vety, resp. výpovede a pod.], čelíme problému, ako vysvetliť pochopenie významu a aké sú podmienky úspešnej komunikácie. Prirodzene, treba pripomenúť, že Wittgensteinov hlavný vklad do tejto problematiky spočíva v tom, že teóriu významov možno budovať bez významu ako entity per se. K tomu sa pridáva téza o verejnej povahe jazyka a významu a analógia jazyka a hry, resp. postupovanie podľa pravidla. Na tomto pozadí sa odvíja spor medzi protagonistami normatívneho a nenormatívneho prístupu k jazyku, komunikácii a významu.

K. Glüerová sa v tomto smere prikláňa na stranu antikonvencionalistickej koncepcie jazyka a významu, zároveň však poznamenáva, že obidva tábory sa pohybujú v rozpätí minimálneho konsenzu (intersubjektivnosť významu a možnosť určiť podmienky korektného a nekorektného použitia výrazu, napr. prípady malapropizmu). Normatívnosť významu nadobúda rôzne podoby v závislosti od toho, ako sa vymedzí verejnosť a dostupnosť jazyka či významu a ako sa koncipuje relácia medzi výrazom a významom. Východiskom pre autorkine analýzy je Davidsonova téza, zamýšľaná ako generálny útok na celé spektrum konvencionalistických koncepcií vo filozofii jazyka (*Communication and Convention*, 1982). Jedna z možností, ako interpretovať konvencionalizmus v tejto rovine, je predpoklad, že slová sú spojené so svojimi extenziami a intenziami prostredníctvom konvencií. Podľa D. Davidsona však pomocou konvencií nedokážeme vysvetliť základy verbálnej komunikácie. Vzhľadom na akceptáciu tejto premisy sa skúma otázka normatívnosti významu na pozadí rozsiahlej literatúry (D. Dummett, S. Kripke, D. Davidson, J. McDowell, H. Putnam, P. M. S. Hecker, G. P. Becker, G. H. v. Wright, J. Searle, Wittgenstein, W. V. O. Quine, I. Kant a i.). Presnejšie túto otázku reformuluje takto: „Ist es eine Konvention, dass wir den einzelnen Worten und damit den Sätzen, in denen wir selbst und andere Sprecher sie äussern oder niederschrieben, die Bedeutung zuordnen, die wir ihnen zuordnen?“ (s. 14) Kniha sa okrem predslovu, úvodu, ktorý predstavuje prvú kapitolu, menného registra a zoznamu literatúry člení do siedmich detailne štruktúrovaných kapitol tematizujúcich jednotlivé problémy (2. *Idiolekt und Konvention: Die Kontroverse zwischen Davidson und Dummett*, s. 17-41; 3. *Idiolekt und normative Regularität*, s. 42-83; 4. *Kripkes Wittgenstein*, s. 84-112; 5. *McDowell, Putnam und die Epistemologie des Verstehens*, s. 113-158; 6. *Normen, Regeln und Bedeutung*, s. 159-205; 7. *Normativität und Notwendigkeit*, s. 206-235).

Konvencionalizmus (Dummett) a antikonvencionalizmu (Davidson) sa líšia aj v tom, čo pokladajú za primárny predmet teórie významu: idiolekt alebo sociolekt. Podľa Glüerovej možno zastávať individualizmus použitia výrazu ako konštitutívny znak produkcie významu, teda akceptovať tézu o prioritě idiolektu spolu s tézou o normatívite významu. Hoci práca, pôvodná doktorská dizertácia, je zväčša starostlivou textovou analýzou a exegézou klasikov analytickej tradície (plus Kant), nejde v prvom rade o interpretáciu, ale tento postup je podriadený cieľu knihy: preskúmať silu a plauzibilitnosť argumentov v prospech tvrdenia o normatívite významu, pričom sa snaží ukázať, že konsenzus v tejto otázke je veľmi krehký práve v dôsledku jej rôznej explikácie (Wittgenstein, Kripke, Putnam, McDowell, Dummett).

Od Davidsona preberá názor, že predpoklad spoločného jazyka, ako aj konvencie priradujúce výrazu istý význam sú pre vysvetlenie komunikácie a jazyka nadbytočné, hoci akceptuje, že tým sa nestráca možnosť určiť lingvistické chyby, lebo jazyk nie je normatívny, ale Davidson zároveň predpokladá existenciu inej osoby (k úspešnej komunikácii potom dochádza na základe prieniku medzi intenciou hovoriaceho a adresáta). V tomto bode sa autorka odkláňa od davidsonovského interakcionizmu a predkladá myšlienku, že možno odmietat normatívnosť idiolektu, ale zotrvať na individualistickej pozícii, ktorá v otázke *Solitärsprachenfrage* (privátny jazyk) ostáva agnostická. V tomto okamihu sa však dostávame do ťažkostí, lebo to by znamenalo, že

za akty komunikácie treba uznať aj echoláliu a rôzne autistické prejavy. V tejto súvislosti odkazujem aj na kritiku Davidsonovej pozície odmietajúcej spoločný jazyk a konvencie z pera pražského filozofa P. Kořátka (*Význam a komunikace*, 1998).

Po podrobnom rozbere tzv. komunitaristických názorov nasledujúcich wittgensteinovské diktum *rule following* autorka konštatuje, že pojem normativity je chameleónovským pojmom. Analýze tzv. *handlungsleitende Normativität* je venovaná podstatná časť šiestej kapitoly, v ktorej sa na pozadí rôznych koncepcií diferencujú konštitutívne pravidlá od preskripcií (Wright, Searle). Glüerová upozorňuje, že ambivalentnosť normativity je zakotvená hlbšie a skúma, či ju pojem regulatívneho pravidla dokáže eliminovať. V tejto súvislosti skúma Wittgensteinove gramatické pravidlá a s nimi spojený logický nátlak (*logischer Zwang*), analyzuje, či jeho tzv. gramatické vety možno identifikovať ako pravidlá. Aj v tejto analýze dospieva k názoru o zbytočnosti normativity pre teóriu významu. Osobitne skúma vzťah medzi *Urteilsregeln* (pravidlami usudzovania) a pravidlami reglementujúcimi konania a tvrdí, že ide len o analógiu, a nie o pojmovú závislosť. V siedmej, záverečnej časti analyzuje otázku nevyhnutnosti, či ju možno explikovať prostredníctvom normativity.

V závere sa konštatuje, že keď sa snažíme vysvetliť vzťah významu a použitia slov, dochádza k interferencii medzi teóriou významu, mysle a konania. Prirodzene, kniha zahŕňa omnoho širšiu paletu problémov, otázok a riešení (triangulácia, rozdiel medzi postupovať podľa pravidla a pridŕžať sa pravidla, radikálna interpretácia, malapropizmus, Kripkeho interpretácia Wittgensteina, analytickosť, cirkularita, nevyhnutnosť ako norma a ako explikácia atď.) V závere explicitne tvrdí: „Die These, der normative Gebrauch von Sprache sei logisch früher als der empirische erweist sich damit als nicht haltbar“ (s. 234).

Hoci kniha si vyžaduje čitateľa odborne pripraveného a vyzbrojeného dostatočnou znalosťou klasikov filozofie jazyka, vynaložená námaha sa mu vráti, lebo autorka dokáže vyprovokovať k dialógu, v ktorom si možno cibriť argumentačné schopnosti. Ide o pozoruhodnú prácu tak obsahom, ako aj formou spracovania, hoci nie zakaždým možno s autorkou súhlasiť. Nie je mi jasné, ako by si vo svojej individualisticko-behavioristickej pozícii, ktorá je svojim psychologizmom bližšie ku Quinovi než k Davidsonovi, poradila napríklad s identitou výrazov, s homonymitou a synonymitou výrazov. Celkom ma neuspokojilo ani jej riešenie problému nevyhnutnosti: asi by to chcelo venovať viac pozornosti rozlíšeniu medzi metafyzickou a epistemickou nevyhnutnosťou atď. Téza, že norma, pravidlo, konvencia nepatria do intencionálneho hermeneutického kruhu, je potom vyústením jej psychologizmu a individualizmu. Ak porovnáme tento názor na význam a normativitu napríklad s knihou P. Horwicha *Meaning* (1999), vyniknú isté slabšie miesta a stránky tohto pokusu podminovať staronovú tézu o konvenčnej povahe jazyka. Napriek týmto poznámkam ide o prácu, ktorá ponúka dostatok podnetov na zamyslenie a mali by po nej siahnúť všetci, ktorí sa venujú problematike jazyka, komunikácie alebo Wittgensteinovi.

Tatiana Sedová